

KÜRESEL REKABET SÜRECİNDE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ ROLÜ

Ece Demiray Erol

Celal Bayar Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Yrd.Doç.Dr.

ecehan.erol@hotmail.com, ece.demiray@bayar.edu.tr

Özet

Bölgesel planlama, bölgelerin gelişmişlik farklılıklarının azaltılması amacı ile bölgelerde yatırımların teşvik edilmesi, cazibe merkezlerinin oluşturulması, rekabetin hızlandırılması gibi unsurları zorunlu kılmaktadır. Küresel rekabet sürecinde de bölgesel aktörlerin ön planda yer alma zorunluluğu gün geçtikçe artmaktadır. Bu durum bölgesel işbirliğini yürütecek kurumlara duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Bölgesel Kalkınma Ajansları da bu eksikliği gidermek üzere kurulan, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını minimize etmek üzere çeşitli çalışmalar yürüten bir kuruluştur. Bu çalışmada Türkiye'nin yeni kalkınma anlayışı çerçevesinde önem kazanan bölgesel kalkınma ajanslarının yapısı, işleyişi ve bölgesel gelişme üzerindeki rolü incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Bölgesel Gelişme, Bölgesel Kalkınma Ajansları, Türkiye, Avrupa Birliği.*

Alan Tanımı: Bölgesel Kalkınma Politikaları (İktisadi Gelişme ve Uluslar arası İktisat)

THE ROLE OF REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES IN THE PROCESS OF GLOBAL COMPETITION

Abstract

Regional planning, investment promotion zones in areas with the aim of reducing disparities, the creation of centers of attraction, such as the elements of competition necessitates speeding up. Regional actors in the process taking place in the forefront of global competition is increasing every day necessity.

Regional actors in the process taking place in the forefront of global competition is increasing every day necessity. This situation has increased the need for institutions to carry out regional cooperation.

Regional Development Agencies set up to address this deficiency, which is conducting various studies in order to minimize regional disparities enterprise .In this study, which has gained importance within the framework of Turkey's new regional development agencies, development, structure, functioning and examined the role of regional development.

Key Words: *Regional Developoment, Regional Development Agencies,Turkey, European Union.*

Jel Classification: R1, R11, R 58

1.GİRİŞ

Küreselleşen dünyada giderek artan hızda rekabet ve rekabete verilen önem dikkat çekici bir unsur haline gelmektedir. Küresel rekabet sürecinde; avantaj sağlamak, farklılık yaratmak, yatırımcılara yönelik uygun ortamı oluşturmak ve bu sayede bölgesel yatırımları arttırarak bölgede ekonomiyi canlandırmak gibi unsurların önemi her geçen gün daha da artmış ve bu unsurların uygulanması bölgeler açısından bir gereksinim oluşturmuştur. Bölgeler arasında sosyo- ekonomik refah dengesizliklerinin giderilmesi, milli kaynakların maksimum ekonomik ve sosyal faydayı verecek biçimde geliştirilmesi, bölgelerin doğal, iktisadi, sosyal kaynak ve imkanlarının değerlendirilmesi amacıyla oluşturulan bölgesel planlama sürecinde Bölgesel Kalkınma Ajansları ve faaliyetleri küresel rekabetin de adeta vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir.

2.BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ KAPSAMI

Bölgesel dengesizliklerin giderilmesi ve az gelişmiş bölgelerin bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması sosyal ve ekonomik açıdan ciddi bir yapılanma gerektirmektedir. Sosyal boyutlu dengesizliklerin giderilmesi devlet desteği ve alt yapıya dayalı faaliyetlerle mümkündür. Bölgesel gelişmenin hızlandırılması için daha çok ekonomik boyutlara ağırlık vermek gereklidir. Bu açıdan bölgesel gelişme geri kalmış bir bölgenin kalkınma sorunları ve çözümleri hususunda paralel özellikler taşımaktadır. Bölgesel gelişme için öncelikli çözüm arayışları içinde gelir seviyesinin yükseltilmesi, tasarrufun arttırılması ve sermaye birikiminin sağlanması yer almaktadır.

Türkiye’de kalkınma politikaları incelendiğinde 2000’li yıllara kadar merkezi yönetimle hükümetin müdahalesine dayanan tavandan-tabana bir yaklaşım görülmektedir. Bu bağlamda özellikle Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) merkezi kalkınma politikalarını belirleme ve uygulama hususunda önemli rol oynamıştır. Küreselleşme ve AB sürecinde artık merkezi planlamanın kalkınmada tek

belirleyici unsur olamayacağı görüşü; yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası aktörlerin katılımıyla gerçekleşebilecek bir süreci gerekli kılmıştır. Bu yeni yaklaşımın sonucu olarak yerel anlamda bölgesel kalkınma ajanslarının kurulması öngörülmüştür (Taş,2008:8)

AB'ye uyum süreci içinde, AB'nin gerek Katılım Ortaklığı Belgesi uyarınca öngördüğü hususlar, gerekse yıllık ilerleme raporları kanalıyla yaptığı tespit ve değerlendirmeler, Türkiye'nin bölgesel politikalarında 2000'li yıllarda, çok merkezlilik yönünde gelişim sağlayacak çeşitli yapılanmalara gitmesini gerekli kılmıştır. Bu yapılanmalar, AB'den örnek alınan İstatistiksel Bölge Birimi Sınıflandırması (NUTS-Nomenclature of Territorial Units For Statistics) ve sonrasında kurulacak olan Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) uygulamalarıdır. Avrupa Birliği ve Dünyanın diğer ülkelerinde "Bölgesel" niteliğiyle birlikte vurgulanan kalkınma ajanslarının Türkiye'deki ilk örneklerinin sadece "Kalkınma Ajansları" olarak kabul edilmesi ise yıllardır süregelen "bölgecilik" iddialarının etkisinde kalındığı izlenimini vermektedir. Çünkü DPT'nin kuruluş kanunu çalışmalarındaki taslak metinlerinde "Bölgesel Kalkınma Ajansları" olarak değerlendirilen ajansların, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) gündemine geldiğinde, sadece "Kalkınma Ajansları" adıyla tanımlanmaları uygun görülmüş ve resmi olarak bu şekilde uygulamaya konulmuştur (DPT,2000: 12).

Kalkınma Ajansları, ulusal düzeyde DPT koordinasyonunda, kendine özgü teknik ve finansman (bütçe) mekanizmasına sahip, kâr amacı olmayan, merkezi ve yerel idarelerin dışında, kamu, özel sektörü bütünleştirici, tüzel kişiliği haiz, bölgeler (düzey 2 bölgeleri) esas alınarak Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulan teknik kapasite açısından güçlü, destekleyici, koordinatör ve aracı olarak faaliyet gösteren kalkınma birimleri olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2006: 22). Temel amaç yerel kaynakları aktif hale getirerek ve onlardan faydalanarak uygun bir kalkınma hareketi başlatmaktır (Puljiz, 2002:34).

3.TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ GELİŞİMİ

Bölgesel ekonomik kalkınma ve sosyal gelişme alanında yaşanan yapısal dönüşüm ve sürdürülebilir kalkınma sürecinde önemli görevleri olan "kalkınma ajansları", her ne kadar ülkemizdeki ilk resmi BKA örnekleri olsalar da, benzer pratiklere ilk olarak Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında 1997'de faaliyete başlayan Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri (GİDEM) örnek verilebilir. Bu örnekler BKA'ların tüm fonksiyonlarını yerine getirmeseler bile, esnek politika araçlarını kullanabilen bir BKA modeli olarak tanımlanabilmektedirler (Kayasü ve Yaşar, 2002). Bölge'de yatırımların

artırılması, girişimciliğin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi amacıyla yerli ve yabancı girişimcilere danışmanlık hizmeti vermek üzere Adıyaman, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa illerinde kurulan GAP-GİDEM'ler, özellikle imalat sanayine yönelik, yönetsel ve operasyonel kapasitelerinin geliştirilmesi amacıyla faaliyet göstermişlerdir (<<http://www.gap.gov.tr>>,22.02.2012).

GAP kapsamında kurulan Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri (GİDEM), Ege Bölgesini Geliştirme Vakfı (EGEV) ve İzmir Ticaret Odası (İZTO) tarafından yürütülen Kalkınma Ajansları kurma çalışmaları, Mersin Ticaret ve Sanayi Odası tarafından kurulan Mersin Kalkınma Ajansı, Samsun-SABEK ve Batı Akdeniz'de BAGEV'in bölgesel kalkınma çalışmaları ülkemizde faaliyetini sürdüren Kalkınma Ajansı çalışmalarına örnek teşkil etmektedir. Bölgesel gelişme çalışmalarının bölgesel ölçekte daha kurumsal bir yapı şeklinde işlerliğini sürdürmesi amacı ile "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun" 25 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Kalkınma ajanslarının görevleri aşağıda belirtilmiştir (<<http://www.dpt.gov.tr/bolgesel/oik702.pdf>>,25.02.2012):

- Bölgesel gelişme uygulamaları ile bölge planlarının etkinliğinin ve başarısının yükseltilmesi; bölgelerin ülkenin genel büyümesi gelişmesi, refahına ve istikrarına katkısının artırılması; sosyal uyum ve adaletin güçlendirilmesi ve değişen küresel rekabet şartlarına uyumun hızlandırılması sağlamak,
- Yüksek nitelikli personeli, esnek kaynak ve istihdam yapısı ile kurum, kuruluş ve kişilere sağladığı idari, mali, teknik desteklerle başta girişimciler olmak üzere bütün yerel aktörlerin kalkınma çabalarına katılımını teşvik etmek,
- Sağlayacağı proje ve faaliyet desteklerinde kişi, kurum ve kuruluşların eş finansmana dayalı ortak proje üretme ve yönetme kültürü ve yeteneğini geliştirecek; sahiplenme ve işbirliği duygusunu güçlendirecek; bölgenin girişimcilik potansiyelini harekete geçirmek ve sürekli olarak yükseltmek,
- Yerel potansiyeli, dinamikleri, özgünlükleri, kaynak ve imkanları ortaya çıkararak harekete geçirecek ve ulusal, uluslararası pazarlarda ekonomik, sosyal, kültürel birer değer haline dönüştürmek;
- Sonuç olarak, hem ulusal, hem de bölgesel-yerel düzeyde başta istihdam ve gelir olmak üzere ekonomik ve sosyal göstergelerin iyileştirilmesine, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılmasına ve dolayısıyla ülkenin genel refahının artırılması ve istikrarının pekiştirilmesine olumlu katkılar sağlamaktır.

Tablo 1.1: Türkiye’de Kurulan Kalkınma Ajansları

Düzy 2 Bölgesi	Kapsamdaki İller	Merkez
TR 10	İstanbul	İstanbul Kalkınma Ajansı
TR 21 TR 22	Edine, Kırklareli, Tekirdağ Balıkesir, Çanakkale	Trakya Kalkınma Ajansı Güney Marmara Kalkınma Ajansı
TR 31 TR 32 TR 33	İzmir Aydın, Denizli, Muğla Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Uşak	İzmir Kalkınma Ajansı Güney Ege Kalkınma Ajansı Zafer Kalkınma Ajansı
TR 41 TR 42	Bilecik, Bursa, Eskişehir Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova	Bursa, Eskişehir, Bilecik Kalkınma Ajansı Doğu Marmara Kalkınma Ajansı
TR 51 TR 52	Ankara Karaman, Konya	Ankara Kalkınma Ajansı Mevlana Kalkınma Ajansı
TR 61 TR 62 TR 63	Antalya, Burdur, Isparta Adana, Mersin Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı Çukurova Kalkınma Ajansı Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı
TR 71 TR 72	Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde, Nevşehir Kayseri, Sivas, Yozgat	Ahiler Kalkınma Ajansı Orta Anadolu Kalkınma Ajansı
TR 81 TR 82 TR 83	Bartın, Karabük, Zonguldak Çankırı, Kastamonu, Sinop Amasya, Çorum, Samsun	Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı
TR 90	Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon	Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı
TR A1 TR A2	Bayburt, Erzincan, Erzurum Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars	Kuzeydoğu Kalkınma Ajansı Serhat Kalkınma Ajansı
TR B 1 TR B 2	Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli Bitlis, Hakkari, Muş, Van	Fırat Kalkınma Ajansı Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı
TR C1 TR C2 TR C3	Adıyaman, Gaziantep, Kilis Diyarbakır, Şanlıurfa Batman, Mardin, Şırnak, Siirt	İpek Yolu Kalkınma Ajansı Karacadağ Kalkınma Ajansı Dicle Kalkınma Ajansı

Kaynak: <<http://www.dpt.gov.tr>> (12.03.2012).

Pilot uygulama olarak TR62 Düzy 2 Bölgesi’nde Adana ili merkez olmak üzere Adana ve Mersin illerini kapsayan Çukurova Kalkınma Ajansı ile İzmir ilini kapsayan TR31 Düzy 2 Bölgesi’nde İzmir Kalkınma Ajansı 2006 yılı içinde

kurulması kararlaştırılmıştır (Yılmaz ve diğ., 2007). Bu ajanslar dışında 2008 yılı sonu itibariyle İstanbul, Konya, Samsun, Erzurum, Van, Gaziantep, Diyarbakır ve Mardin Kalkınma Ajansları resmi olarak kurulmuş ve toplamda 26 kalkınma ajansı faaliyetleriyle çalışmalarına başlamıştır (Tablo 1.1).

Zaman zaman DPT'nin bir taşra uzantısı gibi algılanan kalkınma ajanslarının bölgeleme mantığının bazı sorunlar içermesi, ajans sayısının çok olması, aynı bölge içinde yer alan bir kısım illerin yapısal özellikleri arasında farklılıklar bulunması gibi nedenlerle eleştirilmektedir (Karabulut, 2007:760).

4. BÖLGESEL PLANLAMADA BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ ÖNEMİ

Her geçen gün artan küresel rekabet sürecinde BKA'ların sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, kültür, turizm, konut, ulaştırma gibi daha bir çok farklı hizmet alanlarına yönelik bölgesel stratejilerin oluşturulmasının yanı sıra bölgelerin rekabet gücünü artırması, beşeri sermayenin nitelik ve nicelik olarak geliştirilmesi yönündeki girişimleri bir bütünlük içerisinde kalkınmanın sağlanması yönünde önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Engin,2011:72).Kalkınma ajanslarının dünya genelinde kurulmasının temel hedefi yerel kaynakları aktif hale getirerek ve onlardan faydalanarak uygun bir kalkınma hareket başlatmaktır (Puljiz, 2002:34).

Küreselleşme ile bölgesel politikalarda bölgelerin rekabet gücünü arttırmaya odaklanan yeni bir paradigma geliştirilmiştir . Yeni paradigmada, bölgenin arz yapısının güçlendirilmesi, bölge dışından yatırımcıların çekilmesi, karar verme sürecinin desantralizasyonu, bölgeye özgülük , insan sermayesi, sosyal sermaye, yerel iş kültürü, üretim faktörleri ve sisteminin kalitesi, bölgesel deneyimlerden öğrenme, yenilikler gibi kavramlar, ön plana çıkmıştır. Bugün bir çok ülkede söz konusu kavramlar çerçevesinde bölgelerin gelişmişlik farklılıkları göz önünde bulundurularak hazırlanan farklı bölgesel politikalar ile , bölgelerin rekabet gücü artırılmaya çalışılmaktadır. Bu yeni dönem bölgesel politikalarda az gelişmiş veya önemli sosyal ve ekonomik sorunları bulunan bölgeler kadar, metropol bölgelerin de rekabet gücünün artırılmasına önem verilmektedir .Bu nedenle bugün Türkiye'de kalkınma ajansları kurulurken, üzerinde hassasiyetle durulması gereken en önemli konulardan bir tanesi, ajanslar tarafından geliştirilecek stratejik planlarda bölgenin sahip olduğu kaynakların, uzun dönemde bölgeye hangi düzeye rekabet gücü kazandırabilecek kapasitede olduğu ve buna göre önceliğe sahip olacak yatırım alanlarının yer alması çok önemlidir (Kumral, 2008:12-13).

Kalkınma ajanslarının faaliyete geçmesi ile beraber, Türkiye’de oluşturulacak “plan bölgeleri”ni esas alan “bölge yerel yönetimleri” oluşturulması, bölgelerarası dengesizliklerin çözümü için daha etkin bir yapılanmanın gerçekleştirilmesini mümkün kılmaktadır. Ancak istatistiksel Bölge Birimleri’nin tanımlanmasında kullanılan nüfus, bölgesel kalkınma planları, illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması, temel istatistiki göstergeler ve coğrafi konum gibi temel faktörlerin, yeniden gözden geçirildiğinde, İstatistiksel Bölge Birimi ayrımlarının kendi içinde birtakım tutarsızlıklar taşıdığı anlaşılmaktadır. Özellikle Bölgesel Kalkınma Ajansları’nın kurulacağı Düzey 2 birimlerinin merkez kentleri ile buldukları düzey içindeki diğer kentler arasında ortaya çıkan bu durum, 26 adet Düzey 2 biriminin 7’sinde (Aydın, Trabzon, Malatya, Erzurum, Şanlıurfa, Mardin ve Ağrı Alt Bölgeleri) net olarak gözlemlenebilmektedir. Bu 7 birimin her birinde, sosyo-ekonomik gelişmişlik, temel istatistiki göstergeler ve çevresel bağlantılar yönünden üstün kentlerin, merkez kent olarak kabul edilmemiş olması ve asıl belirleyici kriterin il nüfusları olması bu konudaki tartışmaların kaynağını oluşturmuştur.

Kalkınma ajansları ülke genelinde her ne kadar homojen bir yapıda ve dengeli bir şekilde dağılmış olsalar da, İstatistiksel Bölge Birimlerinin oluşumundan başlayan; kalkınma ajansları kuruluş kanunu metinleriyle süregelen gerek yapılanma biçimleri ve temel amaçları gerekse görev ve yetki alanları gibi başlıklarda birçok tartışmaya ve eleştirel yaklaşıma konu olmuş ve günümüzde planlama gündeminin temel maddelerinden biri haline gelmiştir. İBBS ve BKA’ların gerek oluşum süreçleri gerekse ileriye dönük uygulama dönemine ilişkin eleştiriler ve tespitler ancak ajansların uygulama alanında kalıcı ürünler ortaya koyabilmesi ile daha verimli tartışılabilecektir. Genel olarak İBBS ve BKA oluşumlarının işlevsellik kazanmalarıyla birlikte, yönetsel ve işlevsel konularla ilgili düzenlemelere gidildiği takdirde, ülke geneline yayılan çok merkezli bir bölgesel merkezler ağı ve bu birimler arası koordinasyonun kurulması, Türkiye’de çok merkezli bölgesel tabanlı gelişmesinin önünü açacaktır.

Kalkınma ajansı, kalkınma planları ve işbirliği inisiyatifleri ile uluslararası işbirliği kaynaklarını yönlendirmede önemli bir işlev görmesi beklenmektedir

5. SONUÇ

Son yıllarda daha çok tartışılan küreselleşme olgusuyla beraber bölgesel kalkınma stratejilerinin daha koordineli işlerliğini sağlamak üzere bölgesel kalkınma ajanslarına verilen sorumluluk giderek artmıştır. Bu nedenle gerek Avrupa

Birliği'nin gerek Türkiye'nin bölgesel potansiyellere dayalı kalkınma stratejilerinin geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır.

Bölgesel kalkınma ajanslarının zaman içinde mevcut merkezîyetçi yapıların etkilerinden kurtulmaları az gelişmiş bölgelerin kalkınmasında daha etkili sonuçların alınmasını kolaylaştıracaktır. Böylece bölgesel ekonomik kalkınma sürecinde yerel bölgesel kurumlarla entegre, hiçbir kurumun üstlenmediği işleri üstlenecek, yerel katılımı sağlayacak kalkınma ajanslarının faaliyetleri artacaktır. Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın sosyal ekonomi politikalarını uygulayabilmeleri için Avrupa Birliği'nin Sosyal Ekonomik İşbirliği Hibe Programlarına öncelik vererek, bölgelerinde bu destek programının katkısıyla sosyal ekonomik sorunların çözümüne daha fazla katkı sağlamaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Arslan Erdal, (2010)“Kalkınma Ajansları ve Kalkınma Ajanslarının Türkiye Ekonomisine Beklenen Katkıları”, Kamu-İş Dergisi; C:11, S:3, ss. 85-108.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (2000), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001- 2005, Yayın No:2251, Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (2006), XI.Beş Yıllık Kalkınma Planı Devlet yardımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.

Engin, C.,(2011), Kalkınma Ajansları: Türkiye ve İngiltere Ülke Örnekleri,Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi,C:3(12), ss:65-77.

Karabulut, T.(2007), “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kurumsal Gelişmelerle İlgili Genel Bir Deđerlendirme,” Ankara: Nobel Yayınları .

Kayasü, S. ve Yaşar, S. S., (2002) Değişen Bölge Kavramı ve Bölgesel Ekonomik Kalkınma: Bölgesel Kalkınma Ajansları, 10. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 17-18 Ekim.

Kumral, N., (2008), Bölgesel Rekabet Gücünü Arttırmaya Yönelik Politikalar,Ege University Working Papers in Economics <http://www.iibf.ege.edu.tr/economics/tartisma>.

Özer, M.A.,(2012), Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Sosyal Ekonomik İşlevleri,Kamu-İş Dergisi,12(8).

Puljız, J. (2002): The Role of Economic Development Agencies in Promoting the Development of Lagging Areas of Croatia: The Case of LEDAs, ss.31-47.

Taş, C., (2008) “Kalkınmaya Giden Yol Kalkınma Ajanslarından Mı Geçer? ”, Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, 45(523), ss.7-18.

Yılmaz S., Dericioğlu T., Elliott I.A., Özden M.S., (2007) Kalkınma Birliklerinden Kalkınma Ajanslarına Yönelirken, 12.Ulusal Bölge Bilimi Planlama Kongresi, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Genel/sdurum.pdf/Turkish/Genel/sdurum.pdf>,
10.03.2012

<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/biid/ibbs.html/bgyu/biid/ibbs.html>, 12.03.2012.